

МНОГООБРАЗИЕ НА КАПИТАЛИЗМА В ЦЕНТРАЛНА И ИЗТОЧНА ЕВРОПА – ЗАВИСИМИ ИКОНОМИКИ И ПАРИЧНИ РЕЖИМИ

Пламен Д. Чипев

ПУ „Паисий Хилендарски“, Институт за икономически изследвания при
Българската академия на науките

Как да се цитира тази статия / How to cite this article:

Tchipev, P. D. (2023). Mnogoobrazie na kapitalizma v Tsentralna i Iztochna Evropa – zavisimite ikonomiki i parichni rezhimi. (Diversity of Capitalism in Central and Eastern Europe – Dependent Economies and Monetary Regimes). Economic Thought Journal, 68(2), 230-235 (in Bulgarian).

To link to this article / Връзка към статията:

<https://etj.iki.bas.bg/general-economics-and-teaching/2023/06/05/mnogoobrazie-na-kapitalizma-v-centralna-i-iztona-evropa-zavisimi-ikononiki-i-parini-reimi>

Published online / Публикувана онлайн: 06 June 2023

Submit your article to this journal / Изпратете статия за публикуване

<https://etj.iki.bas.bg>

Article views / Статията е видяна:

View related articles / Други подобни статии:

View Crossmark data / Вж. информация от Crossmark:

Citing articles / Цитиращи статии:

View citing articles / Вж. цитиращи статии:

МНОГООБРАЗИЕ НА КАПИТАЛИЗМА В ЦЕНТРАЛНА И ИЗТОЧНА ЕВРОПА – ЗАВИСИМИ ИКОНОМИКИ И ПАРИЧНИ РЕЖИМИ

Пламен Д. Чипев

ПУ „Паисий Хилендарски“, Институт за икономически изследвания
при Българската академия на науките

Повече от 40 години, след като икономиките на постсоциалистическите страни поемат по пътя на пазара, все още си задаваме въпроса какво реално създадохме. Новата книга на Николай Неновски и Ерик Манян¹ ни помага с отговора, като изследва специфичните форми, които капитализмът приема в постсоциалистическите страни и по-специално на Балканите. Форми, определени от авторите като *зависим капитализъм (ЗК)*, установен в Централна и Източна Европа (ЦИЕ) в началото на настоящия век, които са резултат от сложно съчетаване между първоначалните условия от края на 80-те години, наследството на бившата социалистическа система и процесите на преход и интеграция в ЕС, белязани от институционална реформа. Книгата е фокусирана по-конкретно върху *зависимите парични режими (ЗПР)* и ексклузивно върху конкретните форми, които тези режими приемат на Балканите. Проучено е въвеждането и функционирането на валутните бордове в България и в Босна и Херцеговина, както и на еврото като законно платежно средство в Черна гора и в Косово.

Конкретното икономическо „изследване на случаи“ е от огромен интерес за разбирането на трудностите, с които се сблъскват, и проблемите, които решават, ръководещите финансовите системи и преди всичко централните банки в страните от нашия регион. Изследването обаче според мен има и друг значително по-съществен принос. Авторите развиват хипотезата за появата на ЗК в по-широкия план на Централна и Източна Европа. При това не само като анализ на практическия резултат, но и преди всичко в теоретичен план – като особености и специфика на съвременната пазарна икономика в способността ѝ да приема различни и

¹ Николай Неновски е доктор на икономическите науки, професор в Университет „Жул Верн“ в Амьен, Франция, директор на Центъра по парични изследвания (MRC) в УНСС и член на УС на БНБ, а Ерик Манян е доктор по икономика, доцент в Университет „Пари Сите“, Франция.

многообразни форми в зависимост от националните характеристики на институционалната среда и уникалността на историческото им развитие.

Книгата разполага анализа в полето на *сравнителния капитализъм*. Отчитайки особеностите на теоретичните подходи към съществуването на различни разновидности или многообразие на капитализъм, авторите определят, че най-подходяща е теоретичната рамка на *регулативистката* (от фр. *régulation*) *школа*, защото е пълноценна теория за динамиката на капитализма, която обхваща въпроса за разнообразието на националните траектории на развитието, като в същото време я разширяват с теоретичния подход на ЗК. Посочвайки, че макар в неговия генезис да се откриват марксистки корени, насочващи проблема към свръхексплоатацията и липсата на развитие при сателитите за сметка на метрополията, изследването извежда друга посока на този анализ. Авторите го определят като *модел на „зависимото развитие“* – той приема, че идеята за зависимост не изключва възможността за развитие на зависимите държави. Мултинационалните компании и чуждестранният капитал допринасят за индустриализацията и за растежа на страната. Това разбиране за зависимо развитие предполага както натрупване на капитал, така и известна степен на индустриализация в периферията, своеобразен съюз на международен и местен капитал, при което държавата също има участие.

Зависимото развитие обаче не премахва противоречията между център и периферия. Възникващият модел на капитализъм в Централна и Източна Европа се характеризира преди всичко със зависимостта си от чуждестранния капитал, особено от преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ). Неговата относителна стабилност се осигурява от взаимната зависимост и допълняемост на институциите, което позволява известно икономическо наваксване, но в същото време може да бъде източник на заключване в статуса на „полупериферна“ икономика. *Зависимият капитализъм* може да бъде разделен на различни национални варианти според вида на капитала и на зависимостта.

Изборът на споменатата *регулативистка* теоретична рамка на анализа позволява на авторите да включат в него и макроинституционални форми като паричния режим, разширявайки обхвата на зависимия капитализъм до балканските икономики. Така те развиват тезата си за това, че паричните режими в страните със зависим капитализъм също приемат формата на *зависими парични режими (ЗПР)*.

Анализирайки дефиницията за паричния режим, Манян и Неновски представят основните характеристики на ЗПР: валутният режим и паричната политика са пасивни и либерални, кредитирането от последна инстанция (КПИ) е ограничено, нивата на сенъораж са ниски и др. Устойчивостта на основните институ-

ционални форми на ЗПП – *валутен борд* (липсваща или ограничена парична дискреция) и *евроизация* (отказ от национална валута), е сравнена с тази на режимите с *обвързани* (pegged) и *регулируеми* обменни курсове на централните банки, които провеждат дискреционна парична политика. Изводът е, че първите са относително по-устойчиви и по-дълготрайни, докато вторите са силно неустойчиви.

Във втората част авторите възприемат историческа и емпирична перспектива. Те сочат, че зависимият капитализъм се е появил в Централна и Източна Европа и в балтийските държави през първите години на XXI век като част от процеса на социално-икономическа трансформация, започнал след 1989 г. в резултат от исторически процес на трансформация на националноспецифични условия, наследени от социалистическия период. Тези условия повлияват реформите, извършени през 90-те години, които на свой ред ограничават възможните алтернативи през новото столетие. В такъв смисъл ЗК е „*зависим от пътя*“ (*path dependent*), т.е. резултатът от процеса е зависим от избрания път (и затова практически е непредсказуем *ex-ante*), без това да се интерпретира като детерминистично, защото взаимодействието на актьори (политически и икономически лидери, транснационални корпорации, международни организации и т.н.), на конфликти и коалиции на интереси оформя националните пътища.

Така авторите идентифицират три идеални форми на зависим капитализъм в страните от ЦИЕ в началото на XXI век: доминирана от ПЧИ; зависимост от финансови/кредитни потоци и зависима от паричните преводи на емигрантите. С цялата условност на подобна класификация, при наличието понякога на разнопосочни фактори и влияния Неновски и Манян поставят в първата група Унгария, Чехия и Словакия, към които с уговорки могат да бъдат добавени Естония, Полша и Словения, като подчертават разликите помежду им, определяни преди всичко от тяхната експортна зависимост. Във втората група те класират балтийските страни, Румъния и България, но изтъкват, че Унгария също развива подобен тип финансова зависимост, която не изключва наличието на зависимост от ПЧИ и от износа към ЕС. Към третата форма се отнасят държавите с нисък доход и с ограничено институционално развитие от ОНД и Западните Балкани. Тя включва и балтийските страни и Румъния, като при това играе значителна роля и за България и за Словакия.

Неновски и Манян разглеждат кризата от 2008 г. като индикативна за тези зависимости от западния капитал, защото въпреки нейните различни последици в отделните страни зависимият капитализъм запазва основните си институционални характеристики (ПЧИ, евтина и квалифицирана работна ръка, гъвкавост на пазара на труда, либерален данъчен режим и ограничена социална за-

щита). Тази „стабилност“, която доказва релевантността на такъв „модел“ на капитализма, може обаче да се окаже „заклучена в бавната писта“ на развитие, с дейности, имащи ниска добавена стойност, която оставя разглежданите държави задълго в положение на полупериферни икономики. Авторите подчертават, че нерадостната перспектива е по-вероятна за балканските страни, отколкото за ЦИЕ. В същото време те отбелязват, че след 2010 г. Унгария (а по-късно и в по-слаба степен и Полша) демонстрира желание да се откъсне от тази зависимост, действайки в опозиция на останалата част от ЕС и фаворизирайки модернизиранието на икономиката си чрез инвестиции в научни изследвания, иновации и висше образование, което може да резултира в някаква форма на държавен капитализъм.

В (логически) третата част на изследването Неновски и Манян разширяват анализа до балканските страни. Те представят валутните бордове и официалната евроизация в тези държави в сравнителна перспектива спрямо посткомунистическото икономическо развитие на страните от ЦИЕ, реконструирани от гледна точка на модела на *зависимия капитализъм* и ЗПР.

Авторите посочват, че за разлика от Централна Европа и Прибалтика пазарният преход в балканските страни е „вътрешно ориентиран“, до голяма степен затворен в рамките на националните граници, доминиран от местни елити и интереси, колебаещи се в геополитическия си избор. В тези държави *номенклатурата* е изградила особен сорт, както аз ги наричам, „резервати“ – национално капсулирана система от икономически, финансови и политически механизми, превръщащи властовите ресурси във финансов и икономически капитал. Съответно приватизацията е организирана в полза на местни бизнес групи и интереси и реформите са бавни и непоследователни, обслужвайки примитивно натрупване на капитал.

Изследването посочва, че за разлика от централноевропейските страни, приложили строги парични режими, насочени към привличане на чуждестранен капитал, в балканските държави паричните режими са изцяло подчинени на фискалната политика и чрез нея – на политически и частни интереси. Плаващият валутен курс и произволната дискреционна парична политика на централната банка (различни видове банково рефинансиране и бюджетно финансиране) са основните лостове в тези процеси.

Финансовите и политическите кризи, които повечето от страните в преход преживяват, са причина държавите от Централна Европа да използват по-активно правителствена намеса и да смекчат паричните си режими (по-голяма гъвкавост на валутния курс, по-активни и разнообразни парични операции). Балканската периферия, където кризата е особено дълбока, тръгва обаче в об-

ратна посока. Според авторите финансовата криза в България през 1996 – 1997 г., която предизвиква въвеждането на валутния борд, и финансовите и политическите сътресения в бивша Югославия, довели до въвеждането на валутния борд в Босна и Херцеговина (1994 – 1998) и до евроизацията на Черна гора (1999) и на Косово (1999), свидетелстват за възникваща форма на зависим капитализъм. И двата типа режими имат за цел преодоляването на т.нар. инфлационна и финансова травма и отварянето на икономиките към привличане на чуждестранен капитал и финансови институции. Те са крайна форма на делегиране на паричен суверенитет, изцяло ориентиран навън паричен режим.

Изследването подробно разглежда установяването, особеностите, силните и слабите страни на тези режими поотделно в четирите страни, като авторите достигат до извода, че предвид структурните икономически и политически ограничения на страните от нашия регион, функционирането на ЗПР може да се смята за *успешно* както в краткосрочен план, така и по отношение на създаването на условия за бъдещо икономическо развитие, ако националните производства заемат по-високотехнологични позиции в международните вериги на добавена стойност.

В заключение ще очертая някои от най-значимите според мен приноси в монографията. Наред с теоретичното разработване на въпросите на зависимия капитализъм и зависимите парични режими най-важни в анализа са условията, които авторите извеждат за успешното функциониране на ЗПР: *Първо*, зависимите парични режими могат да съществуват само в специфична институционална среда, която е характерна за ЗК като цяло – консервативни публични финанси и гъвкав пазар на труда, за да не застрашават съществуването на ортодоксалния паричен режим нито с повишен публичен дълг, нито със загубата на конкурентоспособност от валутния курс; стабилен и предвидим приток на ПЧИ и капиталови портфейли за компенсиране на отрицателните салда по текущата сметка. *Второ*, ЗПР трябва да управляват уязвимостите от нарастването на частния битов и корпоративен дълг, от процикличността на кредита и рязкото изтегляне на банков капитал в случай на криза. Манян и Неновски се позовават на практиката, която е показала, че липсата на парична политика може успешно да бъде заменена от добре разработени банкови и кредитни регулации. И *трето*, нужда от стабилност на самата котва – стабилност за валутата, към която се фиксират балканските страни. Защото, когато зоната на котвата се развива добре и прехвърля капитал в периферията, нещата вървят благоприятно за периферията като цяло. Когато обаче зоната е в криза, периферията напълно поема проблемите си, тъй като няма свои механизми за балансиране и за съпротива. Глобалната криза, както и пандемията от COVID-19 (в книгата е отделено място и на нейната роля) ясно показват тази нужда.

Конфликт на интереси

Авторът декларира липса на конфликт на интереси.

Библиографска справка

Magnin, E. and Nenovski, N. (2022). *Diversity of Capitalism in Central and Eastern Europe – Dependent Economies and Monetary Regimes*. Palgrave Macmillan, 230 p., ISBN 978-3-031-04949-1; 978-3-031-04950-7 (eBook), <https://doi.org/10.1007/978-3-031-04950-7>.

Пламен Д. Чипев е доктор по икономика, професор в ПУ „Паисий Хилендарски“ и в Института за икономически изследвания при Българската академия на науките, tchipev@uni-plovdiv.bg

Plamen D. Tchipev, PhD, is Professor at Paisii Hilendarski University of Plovdiv and at the Economic Research Institute, Bulgarian Academy of Sciences, tchipev@uni-plovdiv.bg

Как да се цитира тази статия:

How to cite this article:

Tchipev, P. D. (2023). Многообразие на капитализма в Тсентрална и Източна Европа – зависимите икономики и парични режими. (Diversity of Capitalism in Central and Eastern Europe – Dependent Economies and Monetary Regimes). *Economic Thought Journal*, 68(2), 230-235 (in Bulgarian).